

Cornips, L. (2005) 'Van verzorgd uiterlijk en verzorgd taalgebruik tot hardhandige types en duistere woorden. Over stereotype beelden van sprekers en hun taalgebruik.' In: Hout van R. & Swanenberg J. [red.] *Geluid waar spraak uit ontstond. Kru(i/ij)sen door de dialecten*. Radboud Universiteit, Nijmegen, pp. 33-36.

Van verzorgd uiterlijk en verzorgd taalgebruik tot hardhandige types en duistere woorden

Over stereotype beelden van sprekers en hun taalgebruik

Talige verschillen en overeenkomsten tussen (groepen) sprekers zijn vanuit twee perspectieven (of een combinatie ervan) te beschrijven. De beschrijving vindt plaats op basis van objectieve linguïstische criteria, zoals grammatica en lexicon, en indien er levende sprekers zijn, ook uitspraak. Vanuit dit perspectief zijn taalvariëteiten gelijkwaardig aan elkaar. Immers alle taalvariëteiten, zoals bijvoorbeeld het AN of jongerentaal beschikken over een grammatica en lexicon. Vanuit het tweede perspectief vindt er een transformatie plaats van talige kenmerken in sociale beelden waarbij talige verschillen, sociale contrasten aanduiden. Vaak blijft deze transformatie impliciet aanwezig in populair-wetenschappelijke artikelen. Een 'vanzelfsprekende' koppeling tussen taalgebruik en oordelen over zijn sprekers gebeurt waarschijnlijk niet op bewust niveau maar door het vaak horen van gelijksoortige accenten en constructies, leert iemand deze objectieve linguïstische elementen al snel te associëren met een bepaalde groep sprekers die dat zeggen. Een goed voorbeeld van een dergelijke impliciete relatie tussen oordelen over taalgebruikers en hun taalgebruik is de introductie van Mieke Zijlmans' artikel in 2004 over straattaal in *Taalschrift*. Zij schrijft:

'Drie jongens van een jaar of 17 staan in de Amsterdamse metro. Een zwarte jongen, een Noord-Afrikaan en een blanke. Ze staan tegen elkaar op te scheppen, zoveel is duidelijk, al zijn ze *nauwelijks te verstaan*. Ze spreken een *soort Nederlands*, maar dan met een *brij van onverstaanbare woorden* er doorheen gehusseld. Nu en dan herhaalt een van de drie een *duister* woord een paar keer *luidkeels*: duidelijk is dat een van de anderen de gebruikte term dan niet kent. Ze staan een beetje tegen elkaar aan te duwen, ze meppen elkaar op de rug, hun schouders raken elkaar. Al met al komt het drietal nogal *luidruchtig* en *hardhandig* over. Effect: alle andere reizigers in de metro blijven op *veilige* afstand. En dat is zo te zien ook precies de bedoeling. Niet alleen hun *lichaamstaal* zegt: 'Blijf uit de buurt', maar ook hun *onverstaanbare taalgebruik* zondert hen af van hun omgeving. Deze drie Amsterdamse jongens praten "straattaal" of "jongerentaal".' (cursivering/LC)

Een valkuil in dit type beschrijving is dat accenten en constructies waarmee iemand min of meer vertrouwd is (of wordt), attitudes oproepen. Blijkbaar baseert Zijlmans zich op 'onverstaanbare woorden/taalgebruik' als meer objectief linguïstisch gegeven om bovenstaande stereotype beeldvorming neer te zetten. Naar goed journalistiek gebruik is in deze introductie aandacht voor de *wie*, *wat*, *waarom*, *waar* en *hoe*-vraag – *wie*: drie jongens, een zwarte jongen, een Noord-Afrikaan en een blanke, van een jaar of 17; *waar*: Amsterdamse metro, *waarom*: afzondering van hun omgeving, *wat*: brij van onverstaanbare woorden, *soort Nederlands*, *duister* woord, *hoe* (non-verbaal):

tegen elkaar aan duwen, elkaar op de rug meppen, het elkaar raken van de schouders, en *hoe* (verbaal): herhalen van woorden, luidkeels, luidruchtig. In deze transformatie van talige verschillen naar sociale contrasten zijn sprekers van straattaal hardhandige, handtastelijke jongeren die anderen een onveilig gevoel bezorgen in openbare ruimtes en zo is hun taal: ze gebruiken ‘duistere’ en ‘onverstaanbare woorden’ die ze schreeuwen of luidkeels ten gehore brengen.

In de transformatie van talige kenmerken naar sociale kenmerken, is de ene taalvariëteit niet gelijkwaardig aan de andere. Immers, individuen en dus sprekers verschillen van elkaar in macht op de maatschappelijke, economische en politieke ladder. Straattaal bezit een lage symbolische waarde omdat zijn sprekers nauwelijks sociale, politieke en/of economische macht bezitten; voor standaardtaalsprekers is dat het tegendeel. Zo verwoordt Fatou Diome in haar roman – een Senegalese die als immigrant naar Frankrijk vertrekt: leer Frans en je bent al half geslaagd. Immers, ‘die taal draagt een pak, een tas en dichte schoenen, of een mantelpakje, of een bril en hoge hakken’. Een specifieke kledingcode als metafoor voor de standaardtaal: wie standaardtaal (A(B)N) spreekt en schrijft, heeft toegang tot de hogere, succesvollere echelons van de samenleving.

Jan Stroop oordeelt dat prins Willem-Alexander, Henny Stoel, Paul Witteman, Pim Fortuyn en Willem Drees ABN spreken. Het ABN is volgens Stroop in de praktijk goed te definiëren: ‘het gecultiveerde Nederlands van de Randstad.’ Toch is deze definitie subjectief en laat Stroop zich leiden door sociale kenmerken van deze sprekers. Over Willem Drees schrijft hij: ‘Opvallend in zijn spraak is het rustige spreektempo en de *verzorgde* uitspraak (...)’ en Pim Fortuyn sprak met ‘*zorgvuldig* gearticuleerde medeklinkers’ (cursivering/LC). En: ‘Maar Fortuyn had die behoefte ook van zichzelf. Zoals hij in *uiterlijk en kleding* een *verzorgde* indruk maakte, zo deed ie dat ook in z'n *manier van spreken*.’ In dit oordeel is kleding geen metafoor maar refereert Stroop aan de concreet gedragen kleding. Voor Stroop lijkt het ABN impliciet in zijn beschrijving als het AVN naar voren te komen: het Algemeen Verzorgd Nederlands, niet alleen in uitspraak maar ook in kleedgedrag van de spreker. Volgens zijn criteria spreken Paul de Leeuw, Martin Bril en Felix Rottenberg geen ABN hoewel zij allen in de Randstad geboren en getogen zijn. Nu zijn deze heren jonger dan Henny Stoel en Paul Witteman maar het verschil lijkt te zijn dat zij niet uit het landelijk Gooi komen (zoals Henny Stoel en Paul Witteman) maar uit respectievelijk Rotterdam, Utrecht en Amsterdam. Blijkbaar is afkomst uit de grote steden in de Randstad een hindernis om tot ABN spreker gerekend te worden. Bovendien lijkt me een tweede verschil – vanuit het perspectief van Stroop – dat De Leeuw, Bril en Rottenberg geen toonbeelden zijn van individuen met een verzorgd uiterlijk zoals Witteman, Stoel, Drees, Fortuyn en Willem-Alexander dat wel zijn (of waren) (maar dit alles is natuurlijk subjectief). Het is door het transformatieproces van talige in sociale kenmerken zichtbaar dat welk taalkenmerk prestige heeft en tot het ABN gerekend mag worden, in wezen arbitrair is en in elke gemeenschap anders gedefinieerd kan worden afhankelijk van specifieke omstandigheden. Mensenwerk dus.

Het is te wensen dat schrijvers van populair-wetenschappelijke onderwerpen over taal(kunde) de valkuil bewust vermijden waarin de stereotype beeldvorming over de spreker zich tot een (stereotiep) oordeel over zijn taalgebruik uitstrekt – zoals in een *duister woord* en *verzorgde uitspraak* in geval van respectievelijk straattaal en ABN. In plaats daarvan kan de schrijver zoals in elk wetenschappelijk onderzoek te rade gaan bij harde (en objectieve) wetenschappelijke feiten ten aanzien van sociaal-economische kenmerken van groepen sprekers in de samenleving.

Literatuur

- Bennis, Hans, Leonie Cornips & Marc van Oostendorp (2004). *Verandering en verloedering. Normen en waarden in het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bennis, Hans, Leonie Cornips & Marc van Oostendorp (2004). 'Taalwetenschap en canonangst. Populair-wetenschappelijk schrijven over taalverandering.' *Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history* 1 (1), 28-31.
- Cornips, Leonie (2004). 'Straattaal: Sociale betekenis en morfo-syntactische verschijnselen'. In: *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*. J. De Caluwe, G. De Schutter, M. Devos & J. Van Keymeulen (red.) Gent: Academia Press, 175-188.
- Cornips, Leonie & Vincent de Rooij (2003). "'Kijk, Levi's is een goeie merk: maar toch hadden ze 'm gedist van je schoenen doen 'm niet". Jongerentaal heeft de toekomst.' In: J. Stroop (red). *Waar gaat het Nederlands naar toe? Panorama van een taal*. Prometheus: Amsterdam, 131-142.
- Dijkgraaf, Margot (2004). 'Fatou Diome: De golven van de oceaan.' *NRC Handelsblad* 5-11-2004
- Preston, Dennis R. (2002). 'Language with an attitude'. In: Chambers, J. et al. (eds.) *The Handbook of Language Variation and Change*. Malden: Blackwell. 40-66.
- Stroop, Jan. (2004). 'Hoe praatten ze? Over het taalgebruik van de tien "Grootste Nederlanders"'. *De Groene Amsterdammer*, jaargang 128, nr. 46 (12 november), 48-51.
- Stroop, J. (2005). 'Bestaat het standaardnederlands wel?' *Onze Taal* 1:19.
- Zijlmans, Mieke (2004). 'Straattaal'. *Taalschrift: tijdschrift over taal en taalbeleid* (19/03/2004 <http://taalschrift.org/reportage/000485.html>).